

УДК 82.09 Ф. Колесса: 821.161.2:398 І. Франко

«ХОДЯЧА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ УСЯКОГО ЗНАННЯ»: ФІЛАРЕТ КОЛЕССА ПРО ФРАНКА-ФОЛЬКЛОРИСТА

Олеся ШУТАК

*Національний транспортний університет,
Навчально-консультаційний центр у м. Львові
вул. Замкова, 4, Львів, Україна, 79000,
e-mail: lntu@ukr.net*

Розглянуто фольклористичну спадщину І. Франка у трактуванні Ф. Колесси. Показане об'єктивне бачення досягнень Каменяра у царині української усної словесності. Проаналізовано збирацьку, видавничу діяльність І. Франка, його студій над українським фольклором, використання різних методів дослідження для певних жанрів уснопоетичної творчості.

Ключові слова: фольклористичні праці, метод, усна словесність. Ф. Колеса, І. Франко.

Завжди важко написати чи радше щось нового сказати про відому людину. Ще складніше оцінити його науковий доробок, коли вже багато проаналізовано, зроблено не лише його сучасниками, а й усіма наступними поколіннями дослідників. Йтиметься про класика української науки – Івана Франка, фольклористичний спадок якого є свідченням таланту, титанічної праці та неймовірних зусиль.

Не кожна популярна особа за життя отримує стільки прихильників свого таланту, як Каменяр, а ще вартіснішим є те, що його твори досі актуальні, а критичні статті та огляди є ґрунтом усіх наукових пошуків, і сучасників, і послідовників, наче вино, яке з роками дорожчає та стає ще смачнішим.

Франкові-фольклористу присвячено чимало розвідок – це праці М. Возняка [1], О. Дея [6], невеликі розвідки радянського часу М. Матвійчука [9], П. Павленка [10], Г. Сінченка [12] та ін.

Ми не ставимо за мету давати оцінку студіям, які вийшли з-під пера радянських фольклористів, однак погодимося зі словами Я. Гарасима, який у своєму короткому огляді до передруку у «Дзвоні» розділу із «Історії української етнографії» Ф. Колесси про Каменяра, таке: «... через певні обставини більшість наявних праць (чи то монографічні розвідки, чи окремі фольклористичні статті) не відзначаються високим ступенем методологічного узагальнення та об'єктивною інтерпретацією концептуальних засад Франка-фольклориста» [3, с. 85].

Новітній, свіжий, політично незаангажований погляд на фольклористичну спадщину І. Франка подано у працях Я. Гарасима [2], В. Давидюка [4], І. Денисюка [5], Р. Кирчіва [8], С. Пилипчука [11]. Всі студії, окрім статті Р. Кирчіва, присвячені окре-

ним аспектам вивчення фольклористичного доробку Каменяра (належність до певної методологічної школи, вивчення окремих уснопоетичних жанрів тощо). Тому розділ «Історії української етнографії» Ф. Колесси про Франка-фольклориста досі, на нашу думку, є еталоном праці у цій царині.

Стосовно монографії академіка Ф. Колесси влучно висловився Я. Гарасим: «З цього погляду вигідно вирізняється ґрунтовний аналіз Франкової фольклористичної спадщини, що його здійснив Філарет Колесса в солідній “Історії української етнографії...” Рукопис своєї “Історії” автор подав на розгляд авторитетних радянських учених у середині минулого століття. Здавалося б, нарешті українська фольклористика завдяки титанічним зусиллям академіка Ф. Колесси продемонструє науковому світові власну, не спотворену ідеологічними викрутасами, історію, об’єктивно розкриє різні етапи формування зацікавлень усною словесністю, виявить еволюцію та поступ на шляху до вдосконалення фольклористичної методології» [3, с. 85]. Як відомо, три розгромні рецензії зумовили заборону на довгі роки публікувати цю значущу працю: «... закинули манускрипт монументального корпусу Ф. Колесси до архівів» [3, с. 85]. І лише зараз, у самостійній Україні (майже до двадцятої річниці незалежності), ця студія побачила світ зусиллями Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Рильського НАН України. На жаль, або наклад передруку невеликий, або знову втрутилася «доля», але «Історії» Ф. Колесси пересічний українець у книгарні не знайде. Тим ціннішою є публікація частини «Історії української етнографії» академіка Ф. Колесси у ювілейному номері «Дзвону» за 2006 рік, присвяченої маловивченому доробку Каменяра – українській усній словесності.

Розвідку Ф. Колесси про Франка-фольклориста умовно можна поділити на кілька частин:

1. Вступ або найважливіші біографічні відомості про Каменяра.
2. Роль І. Франка у громадському житті як «речника усього українського громадянства».
3. Значення І. Франка для української фольклористики.
 - а) зацікавлення усною словесністю;
 - б) нагромадження фольклорних матеріалів;
 - в) наукове дослідження творів усної словесності та перші друковані розвідки;
 - г) І. Франко і методи дослідження українського фольклору;
 - д) професійне студювання усної словесності у рамках НТШ;
 - е) теоретичні висновки щодо походження фольклорних творів («затерта» монета);
 - ж) новаторство у дослідженнях Франка-фольклориста, його універсалізм.

Розпочав своє дослідження Ф. Колесса з подання найважливіших біографічних відомостей з життя Каменяра, бо безсумнівно саме життєві колізії зумовлюють вибір шляху, яким рухається людина упродовж усього свого існування. З лаконічною точністю Ф. Колесса повідомив нам про основні події із Франкового життя та їх вплив на формування у нього любові та зацікавленості народною поезією. «Ще будучи учнем нижчих клас, – уважив автор, – почав записувати народні пісні: спершу від своєї матері, а потім й від інших і небавом прибирав грубі збірники записів» [7, с. 84].

На формування світогляду молодого І. Франка та утвердження необхідності досліджень українського фольклору, на думку Ф. Колесси, безперечно вплинув М. Драгоманов, який «...був першим і майже єдиним чоловіком, що додав йому духа й захотів писати й розвивати свій талант» [7, с. 85]. Через взаємини з М. Драгомановим та підтримку його поглядів відбуваються арешти Каменяря, які лише укріпили його у правильності свого вибору. Свої соціалістичні погляди І. Франко широко висловлював на сторінках «Громадського друга» (фінансував друкований орган сам М. Драгоманов), у «Дзвоні» та «Молоті». Як засвідчив Ф. Колесса, торішня молодь перебувала під впливом творчості І. Франка, його ідей, а вірш «Каменярі», «став наче програмою нового покоління» [7, с. 86].

Методологічно, з великою точністю поєднав автор студії кожен рік життя Каменяря з його громадською діяльністю, зокрема його участь у рецензуванні та впорядкуванні літературних збірників, співробітництві з багатьма друкованими органами, де І. Франко здобув славу незламного борця за свої ідеали. Подав на розгляд Ф. Колесса і політичну діяльність Каменяря (балотування до австрійського парламенту), і відповідь І. Франка полякам, які стали на заваді його планам, статтею про творчість А. Міцкевича. Цю розвідку Ф. Колесса назвав тенденційною, та такою, яка спричинила його звільнення з «Kuriera Lwowskiego» і сварку зі своїми польськими однодумцями. Однак автор «Історії» вбачав у цьому виступі І. Франка дещо більше – *призначення* Каменяря, де він називав свій патріотизм тяжким ярмом, але без якого його життя не має вартості.

Визнанням значущості І. Франка у громадських та літературних справах, за Ф. Колессою, було святкування 25-ліття творчості Каменяря урочистою Академією, та його пролог «Великі роковини», який був написаний до 100-річчя відродження українського письменства. «Це була ознака загального признання для поета, – писав академік Ф. Колесса, – що тепер став *речником* усього українського громадянства: це знаменитий зворот у відношенні до Франка» [7, с. 87–88].

Перераховуючи досягнення Каменяря на громадській та літературній ниві, академік Ф. Колесса плавно перейшов до оцінювання його наукового доробку: «В міру того, як побільшується віддаль часу, що розділяє нас від Івана Франка й його доби, зростає серед української суспільності зрозуміння його величі як поета і ученого. Щойно оглядаючи на діяльність Франка з історичної перспективи, можемо належно оцінити його значення для української етнографії й фольклористики» [7, с. 88].

Зокрема, Ф. Колесса зупинився на основі усіх починань Франка-фольклориста – це зацікавленість українською словесністю, яку він виніс з дитинства. Автор «Історії» відзначив колосальну роль матері І. Франка, яка «...прищепила малому хлопчині любов до народних пісень, а тим самим і любов до рідного слова» [7, с. 88]. Ця зацікавленість переросла у систематичні записи фольклорних текстів, а пізніше під впливом М. Драгоманова у студії над творами усної словесності. Скрупульозно Ф. Колесса перелічив усі ранні етнографічні та фольклористичні розвідки І. Франка та подав перелік часописів, де вони друкувалися. Спираючись на архів поета, який опрацював М. Возняк, Ф. Колесса писав про створення Франком при студентському братстві «Етнографічно-статистичного кружка», члени якого мали долучитися до систематичного збирання

етнографічного матеріалу, виготовлення етнографічної бібліографії. Тоді ж І. Франко задумав підготувати порівняльне видання приповідок.

Академік Ф. Колесса не міг оминати увагою той факт, що Каменярь вирішив опублікувати у виданнях Краківської Академії Наук запис повного циклу весільних пісень, який зробила Ольга Рошкевич разом зі своїм братом Ярославом. Спілкуючись у цій справі з польським професором І. Коперницьким, І. Франко вказав на нестачу українського наукового органу, де б можна було публікувати подібні збірки усної словесності.

У період існування кружка, за Ф. Колессою, виходять друком кілька розвідок І. Франка про первісний світогляд в українських та польських народних загадках та про романо-германську новелу на українському ґрунті, де автор при аналізі застосував історико-порівняльний метод. Уже йшлося про вплив М. Драгоманова на формування світогляду молодого поета, водночас треба погодитися з твердженням академіка Ф. Колесси про те, що І. Франко перейняв і методи дослідження фольклору свого вчителя.

Схвально відгукувався автор «Історії» про надруковану у «Зорі» за 1883 рік працю Каменяря «Жіноча неволя в руських піснях народих», де І. Франко, проводячи порівняльний аналіз усної словесності українців та їхніх сусідів, стверджував, що українці гідніше та гуманніше поводяться зі своїми дружинами. Проаналізувавши велику кількість українських пісень про долю жінки, автор розвідки вказав на економічний чинник, який вплинув на родинне життя, породивши такі явища, як пияцтво та насильство у сім'ях. Однак І. Франко не вбачав у деяких мандрівних мотивах характеристики українського життя, хоча вказав вже на їх забарвлення місцевим колоритом. У висновку до обговореної праці Каменяря Ф. Колесса помітив вплив методів дослідження О. Огоновського на І. Франка (що зовсім не дивно, оскільки поет був слухачем лекцій професора О. Огоновського), якими той користувався у своїх студіях.

Не залишив поза увагою автор «Історії» і період поживлення наукової діяльності Франка-фольклориста, яким було заснування власного журналу «Життя і слово» (1894) саме як друкованого органу для публікацій матеріалів, студій над українською усною словесністю та рецензій. Ф. Колесса акцентував на глибокому систематичному підході І. Франка до досліджуваних тем, де Каменярь дошукувався першоджерел, якими були і Біблія, і апокрифи, простежив мандрівку багатьох мотивів українських казок, легенд та оповідань, що є свідченням колосальної ерудиції та знання Франком студійованого матеріалу.

Цінними є зауваги Ф. Колесси про методи, які залучав Каменярь у своїх розвідках та його бачення правильності вибору інструментарію у дослідженні усної словесності. «Франко був противником ексклюзивності методу досліду, – писав академік, – метода добра в одній ділянці, перенесена на іншу ділянку, може показатися менш відповідною» [7, с. 91]. На думку І. Франка, у тогочасній фольклористиці лише дві школи варті уваги – це міграційна та антропологічна, які по-різному підходять до вивчення уснопоетичних творів, однак їхні методи Каменярь не вважав антагонічними, радше рекомендує залучення обох методик, зокрема у дослідженні весільної обрядовості. Викриття недоліків та акцентування на доцільності обох методів студіювання фольклору свідчить, на

переконав Ф. Колесси, про незаангажованість І. Франка та велику обізнаність з досягненнями європейської науки. «Велике значення Франка для української науки, - підсумовував дослідник, – лежить саме у тому, що ідучи за почином і показом Драгоманова, він умів зв'язати досліди в ділянці української фольклористики з загальним поступом європейської науки; в тому значенні він був піонером на галицькому ґрунті» [7, с. 92].

Все ж найважливішим, на думку Ф. Колесси, був період праці І. Франка у НТШ, де він надзвичайно поглибив свої попередні зацікавлення у царині фольклористики, зокрема це студіювання українських паремій. Ф. Колеса вказав на наукову зрілість Франка-фольклориста, масштабність опрацьованого ним матеріалу, його новаторство у впорядкуванні корпусу українських приповідок: «За прикладом Вандера та Адальберга дав і Франко порядкове нумерування приповідок під кожною темою, а при тому порядкове нумерування всієї колекції, що йде у живій пагінації на версі кожної сторінки, що влекшує цитування й вишукування потрібних приказок... Франків збірник приповідок у порівнянні з іншими визначається ще й тому, що він прикладав велику увагу до географічного розміщення» [7, с. 93].

До цього періоду належать також окремі розвідки над українськими народними піснями («Козак Плахта» (1902), «Пісня про Правду і Неправду» (1906)), які Ф. Колеса детально проаналізував, вказуючи на обов'язкові пункти досліджуваного Франком матеріалу – це мова тексту, віршована форма, порівняння усіх наявних варіантів від найдавніших до текстів, записаних у ХІХ ст.

Важливою для української фольклористики є праця І. Франка «Студії над українськими народними піснями» (1913), в якій автор відзначив великий хаос у дослідженні обраних жанрів і декларував ті принципи, які необхідно враховувати – це зв'язок пісні з життям та історією народу, його національною свідомістю, еволюцією, соціальним почуттям та психологією його творчості. Ф. Колеса перелічив засадничі принципи Каменяра у студіюванні усної словесності – це зведення усіх відомих варіантів в один, порівнюючи їх з текстами наших сусідів, а також обов'язковість залучення до аналізу прозового матеріалу, стародруків тощо. На переконання Ф. Колесси, критичний розгляд пісенних текстів – це одна з головних ідей Франкових «Студій», однак автор «Історії» вказав на методичну помилку І. Франка: «... бажаючи подати реконструкцію первісного тексту кожної пісні, Франко допускає велику методичну похибку через те, що сягає в одно варіанти даної пісні; тим способом творить він новий, дуже повний варіант, який в дійсності ніколи не існував, бо це підсумок усіх варіантів, що повстали на протязі десятків, а може й соток літ» [7, с. 95].

Детально аналізуючи Франкові «Студії», Ф. Колеса наголосив прихильність автора до використання історико-порівняльного методу студіювання народної пісні, що дало йому підставу стверджувати про міграційність опрацьованих текстів. Однак Ф. Колеса припустив, якщо б І. Франко звернув увагу на щедрівковий та риндзівковий розмір деяких пісень, то не був би таким прибічником міграційної школи.

Не погоджувався Ф. Колеса і з Франковою теорією щодо колективного походження фольклору, адже був прихильником індивідуального начала у його створенні, доказом

чого для Ф. Колесси були пісенні новотвори, а процес еволюції усної словесності, які І. Франко порівнював з «затертою монетою», «... не можна генералізувати й розтягати на всі пісні, що хоч живуть в усній традиції нераз сотками літ, та не зважаючи на це визначаються новістю й надзвичайною красою» [7, с. 98]. Ще однією тезою, яка була помилковою, на думку Ф. Колесси, у «Студіях» І. Франка є час виникнення народних дум про Хмельниччину та їх залежність від літературних творів кінця XVII – початку XVIII століть, «... бо історична пісня чи дума лиш тоді може прийнятися й спопуляризуватися в народних масах, коли оспівувана подія ще живо вдержується в народній традиції, коли живуть ще люди, що її пам'ятають» [7, с. 100].

Чи не найголовнішим досягненням «Студій» І. Франка Ф. Колесса вважав залучення деяких мелодій пісень, яких автор «Історії» записав з голосу Каменяря, що дало початок систематичному збиранню та дослідженню мелодики уснопоетичних творів в українській фольклористиці. Заклики до нотування та вивчення музичного фольклору, які І. Франко висловлював і у тогочасній пресі, а пізніше як голова Етнографічної комісії НТШ, були реалізовані у виданнях народних пісень з мелодіями І. Колесси, Ф. Колесси, С. Людкевича, що з'явилися на сторінках «Етнографічного збірника» та «Записок НТШ», про що докладно вказав Ф. Колесса у своїй «Історії».

Ще однією пристрастю Франка-фольклориста, за Ф. Колессою, було дослідження апокрифічної літератури, результатом чого став п'ятитомний корпус Франкових «Апокрифів та легенд» (1896–1910). Зокрема, Ф. Колесса високо оцінив працю, проаналізував її структуру, констатував її важливість та необхідність для вивчення усної словесності: «Подбав автор навіть про покажчик творів, цитованих у примітках і нотах. Усе те разом із вступними статтями творить дуже старанно підготовлений науковий апарат, що підносить вартість видання» [7, с. 102].

Найважливішим висновком усього розділу «Історії» Ф. Колесси про І. Франка було визнання його геніальним фольклористом, який своєю працею надихав, дивував і своїх сучасників, і всі наступні покоління дослідників фольклору. «Усе те, – підсумовує Ф. Колесса, – підтверджує славу про універсалізм Франка, що був ходячою енциклопедією всякого знання» [7, с. 101].

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Возняк М. С.* З діяльності Івана Франка як фольклориста / М. С. Возняк // *Возняк М. С. З життя і творчості Івана Франка* / М. С. Возняк. – К., 1955. – С. 220–245.
2. *Гарасим Я. І.* Культурно-історична школа в українській фольклористиці / Я. І. Гарасим. – Львів : ЛДУ ім. Івана Франка, 1999. – 144 с.
3. *Гарасим Я. І.* Франкові досліди з обсягу української етнографії / Я. І. Гарасим // *Дзвін*. – 2006. – Ч. 8. – С. 85.
4. *Давидюк В.* Фольклористичні методи Івана Франка / В. Давидюк // *Етнос і культура*. – 2008. – № 415. – С. 54–60.
5. *Денисюк І. О.* Exegi monument... / І. О. Денисюк // *Галицько-руські народні приповідки* : у 3 т. / зібрав, упорядкував і пояснив Др. Іван Франко : 2-ге вид. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007 – С. 5–7.
6. *Дей О. І.* Іван Франко – дослідник народнопоетичної творчості / О. І. Дей. – К. : Видво АН УРСР, 1953. – 92 с.

7. Колесса Ф. Иван Франко / Ф. Колесса // Дзвін. – 2006. – Ч. 8. – С. 84–102.
8. Кирчів Р. Ф. Фольклористика в науковій діяльності Івана Франка (Деякі теоретично-методологічні аспекти) / Р. Ф. Кирчів // Записки НТШ. – 2005. – Т. ССЛ. – С. 356–376.
9. Матвійчук М. Ф. До оцінки діяльності Івана Франка-фольклориста М. Ф. Матвійчук // Українське літературознавство. – 1983. – Вип. 40. – С. 94–99.
10. Павленко П. Франко-фольклорист / П. Павленко // Вільне життя. – 1940.
11. Пилипчук С. Книга українського мудрослів'я / С. Пилипчук // Галицько-руські народні приповідки : у 3 т. Т. 1 / зібрав, упорядкував і пояснив Др. Іван Франко : 2-ге вид. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. – С. 8–16.
12. Пилипчук С. «Шукання в орієнтирі»: міграційна школа Івана Франка / С. Пилипчук // Українське літературознавство. – 2010. – Вип. 72. – С. 227–239.
13. Сінченко Г. І. До вивчення діяльності І. Я. Франка як фольклориста / Г. І. Сінченко // Радянська Буковина : Альманах. – Чернівці, 1956. – С. 56–60.

Стаття надійшла до редакції 19.10.2012

Прийнята до друку 26.10.2012

«THE WALKING ENCYCLOPAEDIA OF ANY KNOWLEDGE»: FILARET KOLESSA ON IVAN FRANKO AS FOLKLORIST

Olesia SHUTAK

*The National Transport University,
The Training and Consulting Centre in the City of L'viv,
4, Zamkova Str., L'viv, 79000, Ukraine*

I. Franko's folkloristic legacy is considered in terms of F. Kolessa's reception. The article offers an objective vision of Franko's achievements in the realm of Ukrainian folklore studies. His recording and publishing activity is scrutinized, as well as his research of Ukrainian folklore and application of various methods in the analysis of certain oral lore genres.

Key words: folkloristic works, method, oral lore, F. Kolessa, I. Franko.

«ХОДЯЧАЯ ЭНЦИКЛОПЕДИЯ ВСЯКОГО ЗНАНИЯ»: ФИЛАРЕТ КОЛЕССА ОБ ИВАНЕ ФРАНКО-ФОЛЬКЛОРИСТЕ

Олеся ШУТАК

*Национальный транспортный университет,
Учебно-консультационный центр в г. Львове,
ул. Замкова, 4, Львов, Украина, 79000*

Рассмотрено фольклористическое наследие И. Франко в трактовке Ф. Колессы. Показано объективное виденье достижений Каменяра в области украинской устной словесности. Проанализирована собирательская, издательская деятельность И. Франко, его студии над украинским фольклором, использование разных методов исследования для определенных жанров устнопоэтического творчества.

Ключевые слова: труды фольклористов, метод, устная словесность, Ф. Колесса, И. Франко.